

ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΩΣ ΟΝΤΟΤΗΤΑ Ή ΩΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ (της Ιωάννας Μουτσοπούλου)

✘ (Μέρος 2ο του δοκιμίου «Έθνη και Παγκοσμιοποίηση»)

Είναι άραγε το έθνος κατασκευή και άρα μπορεί να αναιρεθεί οποιαδήποτε στιγμή αζημίως ή έχει κάποια υποκειμενική αξία (απόλυτη ή σχετική στο παρόν);

Θα ήταν χρήσιμο να σκεφθούμε ότι έχουμε τρεις μεγάλους σταθμούς υποκειμενικής έκφρασης του ανθρώπου που αξίζουν την προσοχή μας. **Το άτομο, το έθνος και την ανθρωπότητα.**(1) Συνήθως αυτός που επιλέγει ένα από αυτά τα δρώντα υποκείμενα ως κυρίαρχο στην αντίληψή του αποκλείει τα υπόλοιπα, αλλά αυτό είναι διανοητικός ολοκληρωτισμός. Και, φυσικά, με αυτό τον τρόπο δημιουργείται μία παραπλανητική ασυμπτωτικότητα ανάμεσά τους.

Επίσης, για όλα αυτά τα δρώντα υποκείμενα (ακόμη και για το άτομο) έχουν διατυπωθεί επιφυλάξεις ή άρνηση αναγνώρισής τους που πρέπει να προσεχθούν, γιατί η αίσθηση του αυτονόητου αποκοιμίζει την κρίση.

Σχετικά με το έθνος (οποιοδήποτε έθνος), ένα μέρος των διανοητών υποστηρίζει ότι είναι κατασκευή και μάλιστα αποδεδειγμένα επιβλαβής για την κοινωνία λόγω των στρεβλώσεων που έχει όντως εκφράσει στην ιστορική του πορεία. Το ότι είναι κατασκευή ή έστω δημιούργημα του εθνικισμού(2) χωρίς όμως να είναι καθαρή εφεύρεση ή μύθευμα συνάγεται συνήθως από το ότι τα έθνη δεν υπήρχαν πάντοτε στην ιστορική σκηνή, αλλά ότι αντιθέτως υπήρξαν πρόσφατη εξέλιξη, που στηρίχθηκε βέβαια στις κατάλληλες προϋπάρχουσες συνθήκες. Αλλά αυτό δεν είναι λογική σκέψη, γιατί με όμοιο τρόπο θα μπορούσαμε να πούμε πως και το άτομο είναι δημιούργημα του ατομισμού. Εξάλλου, στην ιστορική σκηνή δεν υπήρχε πάντοτε ούτε καν ο πλανήτης στον οποίο ζούμε,

ούτε ο άνθρωπος, ούτε τίποτα από όσα γνωρίζουμε. Και ειδικά ο άνθρωπος ως άτομο υπήρξε πολύ επιβλαβής για τη φύση και το ανθρώπινο περιβάλλον του και σπανιότερα επωφελής. Δεν μπορούμε όμως να συναγάγουμε εξ αυτού ως συμπέρασμα ότι πρέπει να είναι αναλώσιμος ως απλή κατασκευή ή δημιούργημα άλλων ανθρώπων και συνθηκών. Έχουμε καταλήξει να αναζητούμε συνεχώς την αρχαιότητα, γιατί η πολιτισμική ταυτότητα συνήθως συνδέεται και με εδαφικές διεκδικήσεις καθώς και με αυτεξουσιότητα, πράγμα που ενεργοποιεί τον νομικό ορισμό «prior in tempore potior in jure» (όποιος προηγείται χρονικά έχει ισχυρότερο δικαίωμα). Αυτό όμως έχει ωθήσει όλη τη διαλογική συζήτηση για την ύπαρξη του έθνους στην αναζήτηση της αρχαιότητάς του, πράγμα μη ορθό.

Κυρίως όμως, **η ίδια η εξέλιξη** που επιφέρει σταδιακά τα ορατά αποτελέσματά της σε διάφορα σημεία του χρόνου (όπως π.χ. την ανάδυση των εθνών) **είναι μια άγνωστη στη φύση της αλλά εμφανής και ταυτόχρονα σημαντική λειτουργική και οντολογική δυναμική μέσα σε κάθε ύπαρξη, που δεν πρέπει να θεωρείται μηχανή (η ίδια ή τα αποτελέσματά της).** Αυτή η αντίληψη του κόσμου και της εξέλιξης ως μηχανής μπορεί να οδηγήσει αθέλητα σε **φασιστικές συλλήψεις.** Σε κάθε όμως περίπτωση, όπως λέει ο Λιάκος Αντώνης στο βιβλίο του «Πώς στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο»(3) (παρά τις λοιπές θέσεις του) «*Τελικά τα έθνη, ακόμη και ως κατασκευασμένα, ακόμη και ως φαντασιακές κοινότητες, αυτοκαθορισμένα ή ετεροκαθορισμένα, έγιναν πραγματικότητες. Δύο αιώνες εθνοποίησης δημιούργησαν συνείδηση έθνους*». Και επομένως πρέπει να σκεφθούμε ότι δεν είναι χωρίς ζημία η καταστροφή τους.

Αν κανείς παραγνωρίσει την εξελικτική συνέχεια του ανθρώπινου κόσμου αλλά και τη συνέχεια του κόσμου αυτού μέσα από την εξέλιξη, η οποία συνέχεια αφορά την ολότητα του ίδιου του κόσμου, προσηλωνόμενος σε επιλεγμένα τμήματα της ιστορίας του (όσο μεγάλα και αν είναι αυτά τα τμήματα), τότε κινείται ολότελα στην περιοχή της πλάνης. Ορθά ο Φραγκίσκος Βάκωνας είχε διακρίνει την τάση του ανθρώπου να γενικεύει εύκολα

ξεκινώντας από το μερικό και ταυτόχρονα να επιλέγει από τα φαινόμενα αυτό που είναι η προτίμησή του. Η ιστορία όμως διαθέτει άφθονα επιμέρους παραδείγματα για υποστήριξη οποιασδήποτε θέσης.

Από το άλλο μέρος ο Τζόζεφ ντε Μεστρ(4) (γάλλος φιλόσοφος,συγγραφέας και διπλωμάτης) είχε υποστηρίξει ότι κυρίαρχο στον κόσμο πρέπει να είναι το έθνος (μαζί βέβαια με τη μοναρχία). Αυτό προσεγγίζει ποιοτικά αυτό που είχε πει ο Μουσολίνι για το κράτος που το είχε αναγορεύσει στο μοναδικό κέντρο αναφοράς της ανθρώπινης ζωής. Τα άτομα όμως έτσι μηδενίζονται ακόμη περισσότερο, απορροφώμενα στο έθνος ή το κράτος ως μοναδικό πεδίο έκφρασής τους αλλά και ως μοναδικό τους σκοπό και έτσι αυτή η αρχαία μειονεξία που ταλανίζει τον άνθρωπο αυξάνεται έτι περισσότερο, πράγμα που καταλήγει να **ενισχύει τη συλλογική οργάνωση αλλά όχι την πραγματικά συλλογική συνείδηση**. Αυτό συμβαίνει, επειδή στην οργάνωση μειώνεται η υποκειμενικότητα και η ελευθερία του μέρους (εδώ του ατόμου) και ενισχύεται η πειθαρχία ως μηχανιστικότητα. Ενισχύει, βέβαια, και την όποια εξουσία, δηλαδή εκείνους τους ανθρώπους που θέλουν να κυβερνήσουν μέσω του ρόλου τους ως φορέων της δύναμης της συλλογικής οργάνωσης, που με τον παραπάνω τρόπο αποκτάει υπέρμετρη δύναμη. Γι' αυτό η εξουσιαστικότητα σχετίζεται πάντοτε με την έμφαση στην οργάνωση και την αποϋποκειμενικοποίηση των μερών της.

Αυτή, επίσης, η θέση που θεωρεί πως τα έθνη (κατ'αναλογία της φυλής στον ρατσισμό) δεν ανάγονται σε κάποιον υπερκείμενο παράγοντα που τα συνθέτει (δηλαδή την ανθρωπότητα) εκλαμβάνει ως τελικό ένα πεδίο πολλαπλότητας εθνικών υποκειμένων, που όμως είναι εκ φύσεως ανταγωνιστικό, και έτσι καθιστά τα υποκείμενα αυτά ουσιαστικά ανελεύθερα και παροδικά. Με όμοιο τρόπο, η αντίθετη άποψη, δηλαδή η απουσία των εθνών, θα αύξανε τις πιθανότητες καθώς και την ισχύ ενός παγκόσμιου ολοκληρωτισμού απέναντι σε αδύναμες υποκειμενικότητες (π.χ. τα άτομα). Τέτοιες θέσεις καταδεικνύουν μια ανικανότητα για σύνθεση ή έστω για συνύπαρξη μεγάλων συλλογικοτήτων (μεταξύ

τους ή με τα άτομα), και ταυτόχρονα αποκλείει τη σύνθεση και συλλειτουργία των ιδεών, επειδή πίσω από κάθε επιλογή κρύβεται μία έννοια ή ερμηνεία και πίσω από αυτήν πάντοτε μία ιδέα, έστω και ασυνείδητα . Κάθε εξουσιαστικότητα διαθέτει αυτή την ανικανότητα.

Σήμερα, σε αντίθεση με τα έθνη, ο νεοφιλελευθερισμός αρνείται τις συλλογικότητες (εκτός από τις κερδοσκοπικές) και δίνει μοναδική έμφαση στο άτομο, αλλά ως ανταγωνιστική οντότητα. Το άτομο, όμως, αποκομμένο από τη συλλογικότητα (όποια και να είναι) είναι στρέβλωση ψυχολογική, κοινωνική και ανθρωπολογική, επειδή ο άνθρωπος είναι κατά βάση κοινωνικό ον. Ο άνθρωπος διαθέτει αυτοσυνείδηση, η οποία αποτελεί μεν ένα όριο απέναντι στους άλλους, αλλά η ίδια από τη φύση της αποτελεί και αναγνώριση της ετερότητας, δηλαδή της ύπαρξης κοινωνίας και κόσμου. Επιπλέον, το άτομο, αποκομμένο από την εθνική συλλογικότητα, θα είναι τελείως ανίσχυρο απέναντι σε μια παγκόσμια εξουσία, πράγμα που δεν ενισχύει τη δημοκρατία. Αυτός, επομένως, ο ατομιστικός τρόπος αντίληψης είναι αβάσιμος.

Εξάλλου και χωρίς τα έθνη ο άνθρωπος δεν θα είναι καλύτερος – αν αυτό είναι που μας ενδιαφέρει. Η τάση για συλλογικότητα δεν μπορεί να ανασχεθεί, θα εκφρασθεί με οποιονδήποτε τρόπο, αλλά θα έχει την ποιότητα της συνείδησης των ανθρώπων, αυτήν δηλαδή που έχει χρωματίσει και τα έθνη – αυτό είναι αναπόφευκτο. Τονίζουμε τη συνείδηση, γιατί χωρίς αυτήν δεν πρόκειται καμμία θεωρητική ή πρακτική κατασκευή να οδηγήσει έξω από το αδιέξοδο.

Ένα μείζον ενδιαφέρον παρουσιάζει για τους υπέρμαχους του έθνους το ότι πρέπει να γίνεται σεβαστό το εθνικό συμφέρον και η συγκεκριμένη ηθική που αποδέχεται μία κοινωνία και η οποία είναι διαφορετική από την ηθική των άλλων κοινωνιών, όπως αναφέρει ο Παναγιώτης Ήφαιστος, (5) πράγμα που είναι εν μέρει ορθό. Σωστά, επίσης, προσδιορίζει ότι απαιτείται μια κρίσιμη μάζα ηθικών αρχών που να τους καλύπτει όλους, για να μπορούμε να μιλάμε για διεθνή ηθική. Όμως εδώ πρέπει να κατανοήσουμε

ότι αυτή η κρίσιμη μάζα ηθικών αρχών δεν μπορεί να δημιουργηθεί και, κυρίως, δεν μπορεί να τηρηθεί μέσα από τα εθνικά συμφέροντα όλων των εθνών σαν μια ισορροπία τρόμου που ανά πάσα στιγμή μπορεί να ανατρέπεται – και μάλιστα εις το διηνεκές. Και φυσικά δεν πρέπει να φανταζόμαστε ως κρίσιμη μάζα ηθικών αρχών απλώς ένα σύνολο οργανωμένων θεσμών (βλέπε και ΟΗΕ) που θα καλύψει ως δια μαγείας όλα τα έθνη, ενώ κανένα δεν θα ενδιαφέρεται για αυτή τη διεθνή ηθική, παρά μόνον στον βαθμό που θα το συμφέρει.

Απεδείχθη στην πράξη ότι οι θεσμοί δεν αρκούν, παρότι είναι αναγκαίοι. Χρειάζεται και ένα υποστηρικτικό ορθό κίνητρο, για να λειτουργήσουν. Αυτή η αδυναμία των θεσμών οφείλεται στο ότι, πέρα από τη φυσική και ταυτοτική επιβίωση, το συμφέρον μπορεί να περιλαμβάνει κάθε τάση υπεροχής, επέκτασης (έστω οικονομικής) και αρπαγής – οπότε εδώ έχουμε να κάνουμε με την έλλειψη του ορθού κινήτρου που θα υποστηρίξει τους θεσμούς. Το τι περιεχόμενο θα έχει το συμφέρον εξαρτάται από τα πρότυπα της κοινωνίας αλλά και των ελίτ που την κυβερνούν, καθώς και από τις συνθήκες που επικρατούν, και δεν πρέπει να περιορισθεί κανείς στην αντίληψή του από διαφορετικές σχολές σκέψης(6) που προκρίνουν ως αίτιο πολιτισμικής ανάπτυξης αποκλειστικά το άτομο, ή το σύστημα, ή την εξουσία, ή οποιονδήποτε άλλον παράγοντα. Αυτή, λοιπόν, η κατανόηση των εμποδίων στη δημιουργία και λειτουργία επαρκών ηθικών αρχών μπορεί να διαφωτίσει αρκετά το γιατί υπάρχει διάσταση θεωρίας και πράξης καθώς και το γιατί οι άνθρωποι δίνουν τη ζωή τους για να δημιουργηθούν οι θεσμοί και αμέσως μετά προσπαθούν να τους παρακάμψουν. Με αυτόν τον τρόπο οι θεσμοί, κατά τα φαινόμενα, αποτελούν μια εξασφάλιση από τους ορατούς κινδύνους και απλώς ένα σκαλοπάτι για την επόμενη επιθετική επέκταση.

Επομένως, εδώ χρειάζεται μία σε βάθος εννοιολογική ανάλυση και διάκριση των διαφόρων απόψεων, ώστε να κατανοήσουμε πώς θα επιτευχθεί και θα λειτουργήσει αυτή η κρίσιμη μάζα ηθικών αρχών – την οποία όλοι θέλουν. Δηλαδή, πρέπει να δούμε με ποιον τρόπο μπορούμε να φθάσουμε σε αυτό το σημείο ξεκινώντας

από το σήμερα και, φυσικά, να σιγουρευτούμε πως το θέλουμε αληθινά. Για παράδειγμα, δεν μπορεί να δημιουργηθεί αυτό το σώμα ηθικών αρχών, αν ο πολίτης μαθαίνει πως μόνον το δικό του έθνος είναι ένδοξο ή ικανό ή καλό, ή αν μαθαίνει πως ο ικανότερος και «καλύτερος» (ακόμη και αν αυτό αληθεύει) πρέπει να επιβάλλεται και να εκμεταλλεύεται τους θεωρούμενους λιγότερο ικανούς ή καλούς, ή αν το πρότυπο ζωής είναι ανταγωνιστικό ή, αντίθετα, παθητικό, και γενικά αν όλη η καλλιεργούμενη στάση τείνει προς το αντίθετο των ηθικών αρχών. Επίσης, **δεν μπορεί αυτό να επιτευχθεί με το τωρινό μοντέλο διεθνών σχέσεων ούτε με το μοντέλο λειτουργίας των ελίτ μέσα σε κάθε χώρα, χωρίς τον ενεργό πολίτη και χωρίς η κοινωνία να θέλει να ελέγχει και όντως να ελέγχει στην πράξη αυτούς που θέλουν να κυβερνούν.** Αυτές είναι θεμελιώδεις στρεβλώσεις που δεν επιτρέπουν τη δημιουργία και τη λειτουργία ηθικών αρχών.

Εννοούμε ότι χρειάζεται αυτή η ηθική να υποστηριχθεί μέσω της παιδείας – και όχι μόνον της επίσημης. Η συνήθης εθνική έπαρση που χαρακτηρίζει όλα τα έθνη, το συμφέρον, είτε είναι υλικό είτε ψυχολογικό, αλλά και το μοντέλο της υλικής ανάπτυξης ως μοναδικής μέριμνας των εθνών δεν μπορούν παρά να οδηγήσουν σε συγκρούσεις και σε αναίρεση κάθε διατυπωνόμενης ευχής. Το τι θα πρέπει να περιέχει αυτή η παιδεία θα είναι σίγουρα θέμα πλήρες συγκρούσεων και στρεβλώσεων, μια και τα βήματα προς το μέλλον δεν πρόκειται να είναι ούτε εύκολα ούτε στιγμιαία. Ο λεγόμενος «συμβιβασμός» μπορεί να μην είναι πάντοτε η ορθή λύση, γιατί θα βασίζεται σε πλάνες και δεν φαίνεται να έχει αποδώσει τα αναμενόμενα οφέλη. Η ορθότητα απαιτεί διαύγεια, πραγματική θέληση για βελτίωση ασχέτως παρελθόντος (καλού ή κακού) και θέληση για παροχή βοήθειας στους άλλους. Όσο πιο δύσκολο φαίνεται αυτό, τόσο περισσότερο αποδεικνύει ότι αποτελεί την πραγματική ανάγκη αλλά – δυστυχώς – και το ότι είναι πιθανότερο να υπάρξει αποτυχία.

Σχετικά με την ύπαρξη ανθρωπότητας ή ακόμη και του ατόμου υπάρχουν επίσης αντικρουόμενες αντιλήψεις που πρέπει να διευκρινίσουμε, για να αναδυθεί το πολύπλοκο του προβλήματος

και το ότι δεν υπάρχουν αυτονόητα στην ανθρώπινη ζωή. Σε αυτά όμως θα αναφερθούμε παρακάτω.

Αναφορές:

- (1) Γιάννης Ζήσης, Ειρήνη, Συνείδηση και Παιδεία, solon.org.gr
- (2) Παντελής Λέκκας, Η εθνικιστική ιδεολογία, εκδ. Κατάρτι, σελ. 114.
- (3) Λιάκος Αντώνης, «Πώς στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο», εκδ. Πόλις, έτος 2005, σελ. 152.
- (4) Τζόζεφ ντε Μεστρ, en.wikipedia.org
- (5) Παναγιώτης Ήφαιστος, «Η εξωελληνική νοοτροπία και τα αίτιά της», εκδόσεις Ποιότητα, έτος 1997, σελ. 34.
- (6) Philip Smith, Πολιτισμική θεωρία, εκδ. Κριτική, το βιβλίο είναι μια ευρεία εισαγωγή στη σύγχρονη πολιτισμική θεωρία με αναφορά σε μείζονες στοχαστές.

Ιωάννα Μουτσοπούλου

Μέλος της ΜΚΟ Σόλων

Ημερομηνία δημοσίευσης κειμένου: 13 Μαρτίου 2014

Φωτό: wikimedia

Μπορείτε εδώ να δείτε όλα τα μέρη του δοκιμίου «Έθνη και Παγκοσμιοποίηση».